

EL TESTAMENT D'ELFA DE PERELLÓS I DE MUR (1492)

per Joan Yeguas i Gassó

RECLAMACIÓ SOBRE LA BARONIA DE BELLPUIG

Elfa es va casar en primeres núpcies amb Hug III Cardona-Anglesola i de Centelles, baró de Bellpuig; en segones núpcies ho féu amb Diego de Olmedo.¹ Cap al 1460, Hug III va succeir el seu pare, Ramon II, al capdavant de la baronia; però el 1462 va seguir el partit contrari al rei Joan II en la guerra civil, i en la batalla de Rubinat fou capturat, juntament amb el seu germà Guillem; mesos després, ja a l'any 1463, ambdós germans foren executats. La baronia de Bellpuig fou confiscada pel monarca, tot i que fou atorgada al germà més petit, Antoni, que hom afirma que va seguir el bàndol reial. Una vegada la guerra es va acabar, i sobretot després de la mort d'Antoni el 1473, la vídua d'Hug va pledejar pels drets dels seus fills sobre la baronia, ja que pensava que eren els seus béns legítims. En un passatge de les seves darreres voluntats posa de manifest les ganes que tenia d'aquesta possessió: "nostre hereu haurà cobrada la baronia de Bellpuig". Finalment, el resultat fou negatiu per a Elfa, ja que el 1493 es resolí a favor del seu nebot, Ramon, que va seguir gran part d'aquesta disputa en minoria d'edat.²

VINCLES FAMILIARS: FILLS I PROGENITORS

El matrimoni entre Hug i Elfa va fructificar en diferents fills, dels quals n'hi havia quatre de vius el dia de la redacció del testament. Hug, difunt el 1511, senyor de les baronies de l'Albi i de Cervià de les Garrigues, fou patge del rei-conestable

¹ Agraeixo al Dr. Marià Carbonell i Buades, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, el fet d'haver trobat el document i haver-me facilitat, gentilment, la notícia.

² Bernardo José LLOBET, *Declaracion / del arbol de la / genealogia, y descen / dencia de los antiquissimos, / nobilissimos y excelentissimos / vizcondes, condes y duques / de Cardona en / el principado de / Cataluña*, Antonio Lacavalleria, Barcelona, 1665., f. 37 r-v.

Pere IV, el 1490 es va casar amb Joana Ballester; el va succeir la seva filla Joana, que es va casar amb Pere Lluís d'Erill, baró d'Erill la Vall (l'Alta Ribagorça) i d'Orcau (el Pallars Jussà). Acard, que hauria mort el mateix any 1492. Maciana, casada amb Gaspar Joan de Josa, baró de Josa del Cadí (l'Alt Urgell) i de Madrona (el Solsonès), amb qui va tenir un parell de fills, Caterina i Guillem Ramon; aquest últim es podria identificar amb el marit d'Helena de Cardona, filla bastarda del bisbe de Barcelona (Joan de Cardona), i que fou pare de Bernat (bisbe de Vic entre 1574 i 1575) i de Joan (propietari de la Torre Pallaresa a partir del 1546). I Elionor, monja del monestir aragonès de Sixena. Segons Armand de Fluvià, Hug i Elfa també tingueren una altra filla anomenada Paulina, que va morir el 1467.³ Segons les darreres voluntats d'Elfa, el 1492 tenia dues filles enterrades en el carner d'una església barcelonina.

També segons el seu testament, Elfa esmenta els seus pares: Ponç de Perellós i Violant Lluïsa de Mur. Ponç va morir jove (vers 1425), era nét d'en Francesc de Perellós (mort el 1369), hereu del llinatge principal dels Perellós. Francesc va tenir 9 fills, entre ells Ponç (mort el 1416 a Millars, el Roselló), senyor de Glorianes, Rigardà (ambdues al Conflent), Llauró, Tresserra, Nidoleres i Vilamulaca (la resta al Rosselló); majordom del rei Joan I i camarlenc de la reina Violant, el 1399 fou ambaixador a la cort pontificia i el 1409 a la cort de Borgonya, es va casar amb Maria van Steenhoont.⁴ La seva mare, Violant Lluïsa, es va casar en segones núpcies amb "Frederich, comte de Luna", o sigui, Frederic d'Aragó i de Sicília (1402-1438), fill bastard de Martí el Jove, és a dir, nét del rei Martí l'humà, que el va arribar a legitimar donant-li el comtat de Luna, que havia estat de la seva muller, Maria de Luna.

FÓRMULES TESTAMENTÀRIES, MARMESSORS, LLOC D'ENTERRAMENT, EXÈQUIES I MISSES

Elfa redacta el testament sense tenir cap malaltia, ja que moriria al cap de tres anys (la publicació del testament data del 8 de gener del 1495). Ella afirmava, de forma irònica: "res no és pus cert que la mort e res no és més incert que la hora de aquella". Elfa elegeix quatre marmessors per fer complir el seu testament: els seus fills Hug i Acard, el seu gendre Gaspar de Josa, i el pare guardià del convent de framenors de Barcelona; els quals havien de rebre 20 sous a càrrec de la marmessoria.

D'entrada, volia satisfer tots els seus deutes que es poguessin demostrar documentalment. Acte seguit tria el lloc de sepultura en l'església del convent de framenors de Barcelona, concretament el carner on estaven soterrades un parell

³ Armand de FLUVIÀ, "Arbre genealògic dels Cardona-Anglesola", a *Enciclopèdia Catalana, ad vocem*.

⁴ Mercè COSTA, "Perellós, Ponç de", a *Enciclopèdia Catalana, ad vocem*.

de filles seves; i demana que el pare guardià del convent li atorgui el dret de portar l'hàbit de l'orde franciscà, ja que pagaria per això, i per ser acompanyada de frares en les exèquies, un total de 15 lliures barcelonines. A més, volia donar 1 diner a tot aquell pobre que anés a demanar almoïna a casa seva el dia de l'enterrament.

Elfa destina 50 lliures per al remei de la seva ànima en misses. En concret, esmenta quaranta quatre misses de "sant Gregori", que s'havien de fer en dos temples conventuals de Barcelona: l'església dels framenors i la de Sant Agustí; al marge del salari per les misses, els llega 30 sous de caritat a cada lloc.⁵ A l'església del convent de Sant Agustí també encarrega trenta tres misses de "sant Amador", al marge d'altres 33 sous de regal.⁶

DEIXES PIETOSES I MATERIALS

Les deixes fetes amb un sentiment de devoció vers les coses santes. A l'església del Pi de Barcelona fa entrega de 23 sous: 20 pel bací dels pobres vergonyants i 3 pel seu dret particular com a parroquiana. A la confraria de la Concepció de la Mare de Déu, instituïda a la catedral de Barcelona, atorga 20 sous. A l'església de Santa Maria de Montserrat (monestir benedictí del Bages?) i a la capella de la Pietat deixa 5 sous a cadascuna, respectivament. Finalment, si el seu fill Hug aconsegueix la Baronia de Bellpuig havia de donar 7 lliures per a la dita capella de la Pietat i fer una missa a l'església de Sant Martí de Provençals.

Pel que fa a les deixes en metàl·lic, les fa a la seva família. Al seu fill Hug, l'institueix com a hereu universal. Al seu fill Acard, li atorga 100 lliures com a dret de legítima. A la seva filla Maciana, 5 florins d'or aragonesos com a legítima, segons carta rebuda per Gabriel Llobera, notari de Solsona. Al seus néts Guillem, Ramon i Caterina, fills de Maciana, 5 sous a cadascun. A la seva filla Elionor, 5 lliures com a legítima, al marge de 15 lliures que havia agafat sobre els drets de la baronia de Bellpuig (futuribles?). Al seu marit Diego d'Olmedo, 5 florins per comprar-se roba de dol, una gramalla i un capó. I, finalment, al cirurgià Pere Puigsech 100 florins, equivalents a 55 lliures, en remuneració dels seus serveis mèdics.

⁵ No s'ha de confondre les misses gregorianes de difunts amb la imatge eucarística de la "Missa de sant Gregori". Pel que fa a les misses de difunts, les conegudes com a trentenes gregorianes, o sèrie de trenta misses gregorianes, foren molt populars als segles XV i XVI per al repòs de les ànimes dels difunts, ja que al sant en qüestió se li atribuïa la virtut d'alleugerir el sofriment de les ànimes del Purgatori mitjançant la pregària.

⁶ La missa de sant Amador era un conjunt de trenta misses que es deien pels difunts, ja que, segons una llegenda catalana, el sant en qüestió fou alletat per una cèrvola, i amb les seves pregàries va poder alliberar les ànimes dels seus pares, condemnades al Purgatori.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1492, 4 març.

Testament d'Elfa de Perellós i de Mur.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Antoni Palomeras, *Libre 1er. de testaments, 1460-1502*, sig. 207/37, fol. 102 r.-103 v..

En nom de Jesucrist, nos, dona Elfa de Cardona, que fom muller del noble senyor don Hugo de Cardona, quondam, senyor de la baronia de Bellpuig d'Anglesola, en lo principat de Cathalunya, e filla dels nobles mossèn Ponç de Perellós e dona Yolant Luïssa, que après fonch muller del egregi don Frederich, comte de Luna, tots defuncts. Sana per gràcia de Déu, de cors e de pensa cogitant, que res no és pus cert que la mort e res no és més incert que la hora de aquella. Per açò, volent provehir degudament en quant podem a la nostra derrera voluntat, fem e ordenam nostre testament. En lo qual elegim nostres marmessors, e de aquest nostre testament e derrera voluntat exequidors: lo reverent guardià del monastir dels frares menors de la ciutat de Barchinona, qui are és, e per avant serà; e los nobles don Hugo de Cardona e don Acard de Cardona, fills nostres molt cars; e lo noble mossèn Gaspar de Josa, càvaller gendre nostre. E los tres, dos e hu d'ells, en absència o faliment de l'altre o dels altres, los quals, axí més carament com podem pregar que si a nosaltres convindrà morir ans que façan o ordonem altre testament, ells complequen e exequesquen aquest nostre testament o derrera voluntat segons que (d)eijs trobaran scrit e per nos ordenat sie fet.

En nom de Jesu crist Nos dona Elfa de Cardona que fom muller del noble senyor don hugo de cardona q. senyor dela baronia de bellpuig de anglesola en lo principat de cathalunya e filla dels nobles mossèn ponç de perellós e dona yolant luïssa que après fonch muller del egregi don frederich comte de luna tots defuncts sana p. gr. cia de deu de cors e de pensa cogitant que res no es pus cert que la mort e res no es pus incert que la hora de aquella, per aco volent provehir degudament en quant podem a la nostra derrera voluntat fem e ordenam nostre testament. En lo qual elegim nostres marmessors e de aquest nostre testament e derrera voluntat exequidors lo Reu guardià del monastir dels frares menors dela ciutat de barchina qui are es e parant sa e los nobles don hugo de cardona e don acard de cardona fills nostres molt cars. E lo noble mossèn Gaspar de josa cavaller gendre nostre e los tres dos e hu dells en absència o faliment del altre o dels altres los quals axí mes carament com podem pregar que si a nosaltres convindrà morir ans que façan o ordonem altre testament ells complequen

Primerament, e ans de totes coses, volem e ordenam que tots los deutes que lo die del nostre òbit degam sien pagats, e totes les injúries a restitució de les quals sia tenguda sien restituïdes de nostres béns, simplement, sumària e de pla, segons nostre senyor Déu e fer de ànima segons los dits deutes e injúries se poran mostrar o provar, per testimonis, o cartes, o altres legítims documents.

E, elegim sepultura al nostre cors en la sglésia del dit monastir dels frares menors de Barchinona, en lo vas o carner ahont los cossors de dues filles nostres molt cares són stats soterrats, pregant affectuosament lo dit reverent guardià e convent del dit monastir, que lo hàbit de lur orde nos vullen atorgar, e lexam al dit monastir per lo dit hàbit, e per los frares qui aportaran lo cors nostra a ecclesiàstica sepultura, e per aquells qui seran e intervendran a la celebració de aquella, per pietança, quinze lliures barchelonines. E més, volem sia donat a cascun pobre qui vindrà lo die de la nostra sepultura a la casa de nostra habitació per demanar almoyna, per amor de Déu, hun diner menut.

E, prenem de nostres béns per la dita nostra sepultura, e per algunes lexes que de(uis) fem, cinquante lliures moneda barchelonina, de les quals volem, après lo nostre òbit, ésser celebrades en la dita sglésia dels frares menors, e en sglésia dels frares agustins de la dita ciutat, per remey de la ànima, nostra aquelles XXXXVIII misses appellades de sant Gregori per caritat, de les quals volem ésser donats per amor de Déu sexanta sous, ço és, a cascun monastir XXX sous.

Ítem, volem e ordenam que sien celebrades per ànima nostra en la sglésia de dit monastir dels augustins aquelles XXXIII misses appellades de sant Amador per caritat, de les quals volem ésser donats per amor de Déu XXXIII sous.

Ítem, lexam al bací dels pobres vergonyants, de la parròquia de la Verge Maria del Pi de Barchinona, XX sous.

Ítem, lexam a la sglésia de la Verge Maria del Pi, de la qual som parroquiana per dret de parroquiatge, III sous.

Ítem, lexam a la obra de la sglésia de Sancta Maria de Montserrat V sous. E a la obra de la sglésia o capella de Sancta Maria de Pietat altres V sous.

Ítem, lexam a cascú de nostres marmessors, per càrrech de la marmessoria, XX sous. E si feta e complida la dita nostra sepultura, e pagades les lexes demunt dites, res hi sobrerà de les dites cinquanta lliures, volem sie donat e distribuït, per amor de Déu, en aquelles coses pies que los marmessors nostres volran e conexeran. Si res, emperò, hi (desalrà) per fer e complir les coses demunt dites, volem que dels altres béns nostres hi sie fet compliment.

Dels altres béns nostres, lexam al dit noble don Acard de Cardona, fill nostre per dret de institució, e per legítima, e altres drets seus pertanyents o pertanyer

devents en los béns nostres cent lliures moneda barchinonina, en les quals a nosaltres hereu instituïm.

Ítem, lexi a la noble dona Maciana de Cardona, filla nostra, muller del dit noble mossèn Gaspar de Josa, senyor de la baronia de Josa, cinch florins d'or d'Aragó, per legítima, e altres drets a ella pertanyents e pertanyer devents en nostres béns per qualsevol rahó títol o causa en los quals e en aquells mil florins corrents per nos a ella donats ab carta reebuda en poder del discret en Gabriel Lobera, notari de la vila de Solsona, a nos hereva instituïm.

Ítem, lexi a don Guillem Ramon de Josa, fill dels dits marit e muller, fillol e nét nostre, e a dóna Caterina, germana sua, e a cascun nét e néta nostra, fills e filles dels dits marit e muller, per tots drets a ells pertanyents en nostres béns per qualsevol rahó, títol o causa, ço és, a cascú d'ells sinch sous.

Ítem, lexi a la noble dona Elienor, monge de Xixena, filla nostra e del dit noble don Hugo de Cardona, quondam marit nostre, per legítima e altres drets a ella pertanyents en nostres béns cinch lliures barchinonines de renda, ultra aquelles quinze lliures que pren sobre la baronia de Bellpuig de sa vida (...), e només avant, axí que après mort sua la prestació de les dites sinch lliures sie extincta, e torn a la heretat nostra.

Ítem, lexi a mossèn Diego d'Olmedo, marit nostre, cinch florins corrents per una gramalla e capó de dol.

Ítem, lexi a la confraria de la Concepció de la Verge Maria en la Seu de Barchinona vint sous.

Ítem, volem e ordenam que, quant Deus vulla nostre hereu haurà cobrada la baronia de Bellpuig, sie tengut donar e convertir set lliures moneda barchilonina en coses necessàries de la capella de la Verge Maria de Pietat, o de altres capelles, esglésies, segons la devoció sua. E que faça celebrar una missa en la sglésia de Sant Martí de Prohensals, e hi vage, o hi trameta per promessa ne tenim feta.

Ítem, lexi an Pere Puigsech, cirurgià en remuneració e satisfacció cent florins, valents cinquanta e cinch lliures moneda barchilonina.

Tots los altres béns mobles e immobles, hauts e per haver, drets e accions, a hon se vulla sien e en qualsevol rahó, dret, títol o causa, lexi a e atorgam al dit noble don Hugo de Cardona, fill nostre mol car, e del dit noble don Hugo de Cardona, quondam primer marit nostre, instituint lo dit noble don Hugo, fill nostre, hereu nostre universal sots tal, emperò, vinkle e condició que fills, idest liberis, legítims e naturals, del dit don Hugo aquells d'ells que ell volrà e ordenarà succesquen en la dita nostra heretat, après obté seu e segons ell haurà vulgut e ordenat, lo qual e los quals are per lavors li substituïm, e a nos hereu o hereus

universals instituhim. Si, emperò, lo dit don Hugo, fill e hereu nostre, lo die del seu òbit tals fills idest liberis no haurà, ço que Deus no vulla, hage ell tota la dita nostra heretat a totes ses voluntats faedores.

E aquesta és la nostra derrera voluntat, la qual volem que valega per dret de testament, e si no val o valer no pot per dret de testament, almenys valem que valega per dret de codicils, o nuncupatiu, o de altra última voluntat segons de dret milor puxe tenir e valer, volent e ordenant que de la present nostra última voluntat se facen, es puixen fer tants originals e translats per lo notari deiuscrit, quants seran demanats per lo hereu nostre, e per altres de qui sie interès.

Actum est hoc Barchinone, die quarta mensis marcii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo.

Signum, Elfa de Cardona testatricis predictae, qui huius testamentus quod est ultima voluntas nostra laudamus et firmamus.

Testes rogati huius testamenti sunt Petrus Michael Calo, ferrerius, Petrus Fàbrega, argenterius, et Petrus Alfonso alias Vellers, sabaterius, ac Petrus Costa, scriptor, cives Barchinone.

[Seguit de la publicació del testament: 8 de gener del 1495]

Die jovis octava mensis januarii anno a nativitate domini MCCCCLXXXV. Defuncta dicta nobili testatrice et eius corpore tradito ecclesiastice sepulture, instante et requirente dicto nobili Hugone de Cardona, filio manumisso et herede, ante testatricis fuit publicatum huius testamentum presentibus. Pro testibus venerabile fratre Petro Lopiz, ordine francisci conventus dicti monasterii fratrum minorum Barchinone, et Simone Ferrer, rahocerio, ac Gabriele Muncada, carnicerio, civibus Barchinone.

Índex

L' Odissea de molts catalans Esteve Mestre i Roigé	3
La Unió de preveres de la baronia: visita de Domingo Firmat (1784) i inventari de l'arxiu i el cor Ramon Miró i Baldrich	9
Francesc Armengol, un curiós urgellenc del segle XVI Josep Maria Planes i Closa	61
Amb motiu del 500 aniversari de la fundació del monestir de Sant Bartomeu de Bellpuig Jaume Torres i Gros	91
El testament d'Elfa de Perellós i de Mur (1492) Joan Yeguas i Gassó	105

Arrebátale con entusiasmo la serie encadenada de hazañas del gran Capitan Gonzalo, que estarán gravadas en agradecidos mármoles, mientras subsistan Roma, Nápoles, y España; quica al morir, dexó un problema á los doctos, si prevaleció su grandeza de ánimo en las victorias, ó en el leal sufrimiento.

Cuenta en la genealogía de su estirpe al Virey de Nápoles, y de Sicilia Don Ramon Folch de Cardona, triunfador en Lombardia, Yverona, y Castillos de Treso; en la conquista de Génova, cuyo dominio restituye al Duque Octavio Fregoso; en todas partes vencedor, siendo al parecer participe su oficialidad de aquella solemne promesa, que rendirá baxo sus plantas todo el territorio, que pisáre (3); en una palabra,

Il·lustració portada: Claustres del Convent franciscà de Bellpuig (1842). Dibuih d'Antoni Roca i Sellent (Barcelona, 1869).

Damunt: Fragment del llibre que edita el sermó a la mort de Joaquín Osorio de Moscoso, en què es fa referència a la seva ascendència a Ramon Folch de Cardona.

Edita: Associació d'Amics de la Plana d'Urgell. - Apartat 20 - 25250 Bellpuig - Països Catalans

© els autors.

Dipòsit Legal: L. - 585 - 2005

Impremta SALADRIGUES - Ctra. de Preixana, s/n - Bellpuig.